

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar
DOI: 10.31455/asya.507232 / Number: 7, p. 29-35, Spring 2019

TIRSİ DİVÂNI'NDA ÇİNGENELER GYPSIES IN THE DIVAN OF TIRSİ*

Öz

Şair, kendi döneminin ve toplumunun adamı olması dolayısıyla ister istemez kendi sosyal çevresini şiirlerine yansıtır. Edebi eser, ortaya çıktığı zaman ve coğrafyaya ait inanç, düşünce, kültür ve yaşam tarzının temelleri üzerinde yükselir. Klasik Türk Edebiyatına ait eserler de, söz konusu edebi eserlerin dışında tutulamaz. Bu nedenle bütün divanlarda toplumsal konularla ilgili malzeme bulunabileceğini söyleyebiliriz; ancak bazı divanlarda söz konusu malzemeler diğer divanlara nispetle oldukça fazladır. *Tirsi Divanı* bunlardan biridir.

18. yüzyıl şairlerinden İbrahim Tırsi, eserinde kendi döneminin çarpıcı manzaralarını sunan bir şair olarak, toplumsal çevresini, günlük yaşamı ve o dönemin kültürünü yansıtan pek çok beyte yer vermiştir. Giyim kuşamdan yemeklere, müzikten meslek dallarına dair pek çok konuya değinmiştir. Bu konulardan biri de Çingenelerdir. Şair, sosyal çevresinde şahit olduğu olaylardan ve toplumun algılarından yola çıkarak zihninde bir Çingene imgesi oluşturmuş ve bunu şiirlerine alaycı ve esprili bir üslupla yansıtmıştır. Ona göre Çingeneler, orucu kuru ekmekle tutacak kadar fakirdir; hamamdan peştamalı çalacak kadar hırsız ve güvenilmezdir. Çadırlarda yaşarlar, bakla falı bakarlar. Alışverişte sahtekârdılar, kavgada ise korkaktırlar. Ağızları bozuktur, sefil bir hayat yaşarlar.

Makalemizde amacımız, sosyal meselelerin divan şiirine nasıl yansıdığını *Tirsi Divanı* örneğinde ve Çingeneler konusu çerçevesinde göstermektir. İnceleme, *Tirsi Divanı*'nda çingane, çingan, çingene ve kıpti kelimelerinin taranması sonucu ulaşılan 19 beyit üzerinden yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tırsi, Çingeneler, Divan Şiiri, Kültür, Sosyal Hayat

Abstract

Since the poet is the man of his time and society, he inevitably responds to his social circle. In other words, the poem carries the traces of the culture in which it is formed. Classical Turkish poetry cannot be excluded from this general rule. Therefore, we can say that all divans have material related to social and cultural issues; however, in some divans, these materials are considerably higher than other divans. *Tirsi's Divan* is one of them.

İbrahim Tırsi, one of the 18th century poets, wrote many couplets reflecting the social environment, daily life and the culture of that period in the poems in his Divan. Clothing has touched on many subjects from food to food, from music to professions. One of these issues is the gypsies.

The poet, based on the events he witnessed in the social environment and the perceptions of the society, created an image of a gypsy and reflected it in a sarcastic and humorous style. According to him, the Gypsies are poor enough to hold the fast with dry bread; thieves and unreliable to play from the bath. They live in tents. They are fraudulent in shopping, they are cowardly in fighting. They have a bad life, live a miserable life.

*In our article, our aim is to show how social issues are reflected in divan poetry in the context of *Tirsi Divanı* and gypsies. Our review will be on 19 couplets that we have reached by scanning the words of gypsy, gypsy, and gypsy in the *Tirsi Court*. We will examine our findings in six chapters: 1) Poverty, 2) Fortune telling, 3) Unreliability, 4) Cowardice, 5) Gypsiness of the *Tarsi*, 6) Other.*

Key Words: *Tirsi, Gypsies, Divan Poetry, Culture, Social Life*

Arařtırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliř Tarihi /
Article Arrival Date
03.01.2019

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
31.03.2019

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.03.2019

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Arş. Gör. Murat ASLAN
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü
Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı
murataslan@yyv.edu.tr
ORCID ID
<https://orcid.org/0000-0002-4667-2174>

Rumeysa KESKİN ASLAN
rumeliyakeskin@gmail.com
ORCID ID
<https://orcid.org/0000-0002-2735-6387>

*Bu çalışma, 21-22 Aralık 2017 tarihlerinde yapılan IV. Yıldız Sosyal Bilimler Kongresi'nde aynı isimle sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Aslan, M. ve Keskin Aslan, R. (2019). Tırsi Divanı'nda Çingeneler. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:7, Spring, p. 29-35.

Giriş

Çingeneler, “fizikî görünüşleri ve mizaçları, yaşam tarzları ve dilleriyle diğer milletlerden ayrılan gezici bir topluluktur (Altınöz, 2016: 293-296)”. Bu göçebe toplum, tarih boyunca, dünyanın pek çok yerine yayılmıştır.

18. yüzyılın sonlarına doğru, Çingenelerin dili üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda bu toplumun Hindistan kökenli olduğu kesin olarak kanıtlanmıştır. Erkeklerine *rom*, kadınlarına ise *romni* diyen Çingeneler, kullandıkları dile de *Romani* adını vermişlerdir. Romani dili, Hint-Ari dillerinin merkez grubu içerisinde yer alan bir Orta Hindistan lehçesine dayanmaktadır. Günümüzde Romani dili pek çok ağza ve lehçeye ayrılmış durumdadır (Berger, 2000: 9-10).

Göçebelik, Çingenelerin genel özelliklerinin başında gelmektedir; ancak günümüzde göçebe Çingenelerin oranı oldukça azalmıştır. Çingenelerin seçtiği meslekler bunun en büyük kanıtıdır; çünkü söz konusu meslekler, göçebe bir yaşama engel olmayacak türdendir (AnaBritannica, 1994: 163). “Geçimlerini, her ülkede olduğu gibi dilencilik ve hırsızlığın dışında, demircilik, falcılık, müzik ve dans, at alım satımı, ayı oynatıcılığı, çerçilik vs. ile sağlamaktadırlar. Bu arada, kavimlerin pek çoğu bu sayılan faaliyet alanlarından sadece birinde uzmanlaşmıştır (Berger, 2000: 11-12)”.

Kesin olarak bilinmeyen bir zamanda Hindistan’dan göçen Çingeneler dünyanın hemen hemen her tarafına yayılmışlardır. 10. yüzyıl civarında Anadolu’ya ulaşmışlar (Ünaldı, 2012: 615), kuruluş yıllarından beri Osmanlı Devleti’nin bir parçası olmuşlardır. Çingenelerin yoğun olarak yaşadığı Balkanlar, Osmanlı Devleti’ne katıldıktan sonra ülke içinde artan Çingene nüfusundan dolayı “1520’de Rumeli Eyaleti ile İstanbul ve yöresinde yaşayan Çingeneler bir sancak sayıldı; sancağa da Çingene sancağı¹ dendi (AnaBritannica, 1994: 162)”. “Rumeli beylerbeyliği teşkilâtının bir parçası olarak ortaya çıkan, merkezi Kırkkilise (Kırklareli) olan ve Eski Hisâr-ı Zağra, Hayrabolu, Malkara, Döğenci-ili, İncüğez, Gümölcine, Yanbolu, Pınarhisar, Pravadi, Dimetoka, Ferecik, İpsala, Keşan ve Çorlu bölgelerini içeren Çingene sancağı muhtemelen, Çingeneler’den alınacak vergilerin düzenli biçimde tahsilini sağlamak ve onları belirli bir bölge içerisinde denetim altında tutmak amacıyla kurulmuştu (Altınöz, 2016: 293-296)”.

Osmanlı Devleti’nde Çingeneler, orduda yardımcı kuvvetler olarak kullanılmıştır. 16. yüzyıldan itibaren genelde imar hizmetlerinde kullanılan bu topluluk; ayrıca gemicilik işlerinde, madencilikte, nakliyyede ve erzak toplamada faaliyet göstermiştir. Osmanlı Devleti Çingeneleri resmî olarak tanıdığı için, onlar da hukuk sisteminden faydalanabilmişlerdir (Altınöz, 2016: 293-296).

Türkiye’deki Çingeneler, bu kelimenin aşağılayıcı bir anlamı olduğunu düşündüklerinden dolayı kendilerine “Roman” denilmesini istemektedir. Anadolu’da söz konusu topluluğa verilen diğer isimler şöyledir: Poşa/boşa, karaçi, mutrib/mıtrıp, kıptî, arabacı, elekçi, köçer (Altınöz, 2016: 293-296).

Divan edebiyatı, bir imparatorluk kültürünün ürünüdür. Dolayısıyla, bu kültürün öğeleri divan şiirine yansımaktadır. Kendi döneminin toplumsal hayatını şiirlerine en çok yansıtan divan şairlerinden biri 18. yüzyıl şairi İbrahim Tırsî’dir.

Divan edebiyatı estetiği yönünden şairliği zayıf olmasına rağmen Tırsî, yazdığı şiirlerle döneminin sosyal ortamına, kültürüne ve günlük yaşamına ışık tutmaktadır. Giyim kuşamdan yemeklere,

¹ *AnaBritannica* ansiklopedisinin ‘Çingene sancağı’ maddesinde şunlar söylenmektedir: “Osmanlı ülkesinde yaşayan Çingeneler, 16. yüzyıla değin yalnız cizye ve ispenç ödeyerek vergi yükümlülüklerini yerine getiriyorlardı. Osmanlı sınırlarının Batıda genişlemesinden sonra, 1520’de Rumeli Eyaleti ile İstanbul ve yöresinde yaşayan Çingeneler bir sancak sayıldı; sancağa da Çingene sancağı dendi. Sancak Çingeneleri, Müslüman ve gayrimüslim olarak ikiye ayırdı. Müslüman olanlar hane başına yılda 22 akçe, mücerredler de (yetişkin bekar) aynı miktarda vergi vermekle yükümlüydüler. Gayrimüslimler için bu miktar 25 akçeydi. Arusiye, cürüm ve cinayet akçesi gibi tekâlif-i örfiye türünden vergileri öbür reaya ile aynı miktarda verirlerdi. Müslüman ve gayrimüslim çingenelerin bir arada konup göçmeleri, aynı işi birlikte yapmaları ve birbirleriyle evlenmeleri yasaktı. Çingenelerin bazıları müsellemdi. Bunlar avâriz ve tekâlif türü vergilerden başışık tutulurdu. Sefer sırasında ise öbür müsellemler gibi askerlik hizmetiyle yükümlüydüler. Çingene müsellemleri 300 ocaktan (her ocak beş kişi) oluşur, orduda ikmal ve haberleşme gibi geri hizmetlerde görevlendirilirlerdi. Çingene sancağının yöneticisi sipahi ya da silahtarlardan atanırdı. ‘Çingene beyi’ ya da ‘mîr-i Kıptiyan’ olarak adlandırılan bu yönetici, sancakbeyinin yetkilerine sahipti. Vergileri toplamak, göçebe Çingenelerin güvenliğini sağlamak, seferde müsellemleri toplayıp orduya göndermek başlıca göreviydi (AnaBritannica, 1994: 162)”.

müzikten mesleklere pek çok konuya değinen Tırsî, azınlıkları da konu edinmiştir. Aşağıdaki birkaç beyit Osmanlı Devleti'nde yaşayan azınlıklar ile ilgilidir:

Kul olmazlardı Gürcüler ağaya
Ucında bit kadar kâr olmayaydı (K. 1/37)

Bir tâze Arnavud çocuğunu görüp didüm
İşkenbeci misün didi yok çevren âşinâ (G. 11/2)

Bir kazanda kaynasa yüz yıl ne mümkün Tırsiyâ
Ermenî ile Yehûd zûr ile itmez imtizâc (G. 33/5)

Dolama sâde kaftan geymeyüz bir dürlü cepsüz biz
O Dürzîler ki hûysuz oldılar olduk sebebsüz biz (G. 77/1)

Kapucu Gürcü gelüp gidene halt eylemekde
Bit kadar ragbeti yokdur o pür-zivâneye çekiş (G. 96/6)

Tırsî'nin, şiirlerine konu ettiği bir azınlık gurubu da Çingenerlerdir.

Bu makalede amacımız, sosyal hayatın divan şiirine yansımaları *Tırsî Divanı*'ndaki Çingenerler ile ilgili 19 beyit üzerinden incelemektir. Bunu yaparken, beyit örneklerinin Çingenerleri realitede olduğu gibi aktaracağını söylemiyoruz; ancak şairin şiirlerinden çıkarılacak olan Çingene imgesi, bu imgenin oluşmasında önemli rolü olan sosyal çevre hakkında fikir üretmemize katkı sağlayabilir. Dolayısıyla bu çalışmada, Tırsî'nin zihnindeki Çingene imgesinin peşine düşülecektir².

1. Fakirlik

Göçebelik, Çingenerlerin genel bir özelliğidir. Bu konuyla alakalı olarak Ünalı şu anlatıdan bahseder:

“Çingenerlerin göçebeliliğine ilişkin anlatıda Çingenerlerin vatansız oluşu Tanrı'nın bir hatası olarak vurgulanır. Tanrı tüm ırklara toprak ve yiyecek (buğday) dağıtmış, ancak Çingenerleri unutmuştur. Bunun üzerine Tanrı onların sürekli dolaşmalarını istemiştir (Ünalı, 2012: 620)”.

Göçebe olduklarından dolayı Çingenerler, meslek seçimi yaparken yaşam tarzlarına uygun işlerde yoğunlaşmışlardır. Demircilik, müzisyenlik, nalbantlık, ayakkabı boyacılığı, ayı oynatıcılığı ve falcılık gibi mesleklerle uğraşan Çingenerlerin fakir bir yaşam sürmesi şaşılacak bir durum değildir. Tırsî, Çingenerlerin göçebeliliği ile alakalı olarak aşağıdaki beyiti söyler:

Kınnâb ile bağlar anı mânend-i süpürge
Çingenerün çergeleri enseri n'eyler (G. 58/6)

(Çingenerler çadırlarını) süpürge gibi ince sicimle bağlar; Çingenerlerin çadırları çiviye ihtiyaç duymaz. Çadır, göçebeliliğin bir sembolüdür. Çingenerlerin çadırlarını ince sicimle bağlayıp çivi kullanmamaları ya fakirlikten dolayı çivi bulamamaları sebebiyledir ya da konakladıkları yerde uzun süre kalmayacaklarından dolayıdır. Toprağa çivi çakmak, konaklanan yerde bir süre kalınacağına işaret eder. Şair, Çingenerlerin devamlı göç ettiklerini ve konakladıkları bir yerde uzun süre kalmadıklarını anlatmak için çadırda çivi kullanmadıklarını söylüyor olabilir. Aşağıdaki beyit de Çingenerlerin göçebeliliği ile alakalıdır:

Keçi mezâkına bakılsa çergedür ma'kûl
Velîk çerge-i çingan serâ yerin tutmaz (G. 88/2)

² Tırsî, şiirlerinde Çingenerler'e karşı ayrımcı ve bazen de aşağılayıcı bir tavır sergilemektedir. Yazdığı şiirlerle insanları eğlendirmeyi amaçlayan Tırsî'nin bu yaklaşımı şaşkıncı değildir. Bununla beraber, şairin söz konusu toplum hakkında yaptığı yorumlardan araştırmacılar sorumlu tutulamaz.

Keçi zevkine bakılsa akla uygun olan çadırıdır; ancak Çingene çadırı saray yerini tutmaz. Göçebe bir hayat yaşayan Çingener için fakirlik bir problem değildir; aksine, tercih edilir. Keçiden, yaşama mekanı olarak saray ile çadırdan birini seçmesi istense o çadırı seçer. Bunun gibi, Çingeneden de zengin bir yerleşik hayat ile fakir bir göçebe hayat arasında seçim yapması istense o fakir bir göçebe hayatı tercih eder. Aşağıdaki beyitte Tırsî, Çingenerin fakirliğine değinir:

Kuru etmekle tutar rûzeyi çingane lezîz
Acı kuvvetle urur tîşeyi sindâna lezîz (G. 42/1)

Çingene, orucu kuru ekmekle tutar; keseri örse acı kuvvetle vurur. Çingenerin kendilerine has bir dini olup olmadığı bir tartışma konusudur. Bazılarına göre Çingener, kendilerine ait bir dinleri bulunmadığı için içinde yaşadıkları toplumun dinlerini benimserken bazılarına göre ise kendilerine ait inanç sistemleri bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nde ise Çingener Müslim ve gayrimüslim olarak ayrılmışlardır. Beyitte bahsedilen Çingene, oruç tutan bir Müslümandır. Tırsî'nin dinine, ekonomik durumuna ve mesleğine değindiği Çingene, fakir olduğu için orucunu kuru ekmekle tutan, yetersiz beslenmesine rağmen demircilik gibi ağır bir işte çalışan bir Müslüman'dır. Şair, aşağıdaki beyitte fakir Çingene'nin rüzgarla mücadelesine değinmektedir:

Karda ger balsa bizüm gibi garîb çingeneyi
Deli poyraz çalar elbette emân hiç virmez (G. 87/5)

Deli poyraz bizim gibi garip Çingeneyi karda balsa, hiç aman vermeden yere çalar. Çingene, fakirliğinden dolayı poyraza karşı yenik düşmüş, ayakta kalamamıştır. Beyitte, Çingenerin kar, yağmur ve fırtına gibi doğa olayları karşısında nasıl zorluklar yaşadığına dair bir imada bulunmaktadır. Şairin bu beyitte söz konusu toplumdaki bahsedilen "bizüm gibi garîb Çingene'yi" demesi, kendisinin bir Çingene olduğunu düşündürmektedir.

2. Falcılık

Falcılık, Çingenerin karakteristik mesleklerinden biridir. Geçmişten günümüze falcılık mesleğini en çok yapanların başında Çingener gelmektedir. Aşağıdaki beyitte Tırsî, Çingenerin baktığı bakla falından³ bahsetmektedir:

Pirinç ü mercimekle bakla fâlî kimse açmış mı
Gel ey çingane söyle bakladan meşhûr gördün mi (K. 2/25)

Kimse pirinç ve mercimekle bakla falı açmış mı? Gel ey çingene! Söyle, bakladan meşhur gördün mü?

3. Güvenilmezlik

Belirli bir konumu olmayan Çingener, gittikleri her yerde yabancıdırlar. Hem yabancı oluşları, hem de hırsızlıklarıyla meşhur olmaları sebebiyle toplum tarafından *güvenilmez* olarak kabul edilirler. Şair, insanları Çingenerlere karşı dikkatli olmaya çağırır:

Pek pek gözet sakın hele hammâmda Kıbtîyi
Hiç şübhe yok ki boş gidemez peştamâl çalar (G. 44/2)

Kıbtîyi özellikle hamamda çokça gözet, sakın; hiç şübhe yok ki boş gidemez, peştamal çalar. Beyte göre Çingener, hırsızlığa eğilimlidir. Çingene, hırsızlık yapmadan edemez; ihtiyacı olsun

³ Bakla Falı'nın kökeni Hindistan'a dayanır. Avrupa'ya çingener kanalıyla yayıldığı söylenir. Bakla falı çeşitli boyutlardaki bakla, nohut gibi hububat türlerinin kurutulmuşları ile küçük, değişik ebatlarda renkli taşlarla bakılır. En eski fallardan biridir. <https://www.astrocenter.com.tr/astroloji-1270/blog/fal/8293-bakla-fali-nedir-ve-nasil-bakilir-bakla-falinin-ipuclari> (Erişim Tarihi: 19.03.2019).

olmasın, nereye giderse oradan bir şeyler çalmak zorunluluğu hisseder. Şair “boş gitmez” değil “boş gidemez” demekle söz konusu zorunluluğa dikkat çeker. Aşağıdaki beyitte ise, hırsızlıktan öte bir eyleme, yol kesiciliğe değinilir:

Tırsîyâ pîşe-i çinganeyeye ta'n itme sakın
Funda bahşında keçi reh-zen olursa ne 'aceb (G. 20/11)

Ey Tırsî! Çingenelerin huyunu sakın ayıplama; keçi çalılıkta yol kesici olursa buna şaşılır mı? Tıpkı hırsızlık gibi yol kesicilik de Çingenelerin eğilimli olduğu bir eylemdir. Bu beyitte de Çingenelere karşı bir güvensizlik telkini söz konusudur. Aşağıdaki beyitte Tırsî, Çingenelerin bir başka güvenilmez özelliğinden, sahtekârlığından bahseder:

Kendüye san'at eyledi çingane karısı
Lonca⁴ yerinde kancık eşekler alur satar (G. 55/3)

Çingene karısı pazar yerinde kancık eşekler alıp satmayı kendine sanat eyledi.

4. Korkaklık

Tırsî'ye göre Çingeneler oldukça korkaktır. Bu korkaklığın sebebi, yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi, Çingenelerin göçebe, fakir ve gittiği her yerde yabancı olmalarından kaynaklanabilir. Üstelik şairin bahsettiği gibi, hırsızlık ve yan kesicilik gibi suçlar işlemeleri de korkaklıklarının bir sebebinin oluşturabilir. Aşağıdaki beyitte Tırsî, rakibinin heybetli bıyığından ürktüğü için kavgadan ‘yel gibi yellenerek’ kaçan bir Çingene’den bahseder:

Bıyığın gördü rakibünde üzildi ol dem
Yel gibi yellenerek gitti hemân çingane (G. 179/3)

Çingene, rakibinin bıyığını görünce üzüldükçe o an hemen yel gibi yellenerek gitti.

5. Tırsî'nin Çingeneliği

Tırsî'nin doğum tarihine ve ailesi hakkındaki bilgilere ulaşılammıştır; ancak 65 numaralı gazelinin 9. beytinden⁵ anlaşıldığı kadarıyla Uşak doğumludur ve 49 numaralı gazelinin 5. beytine göre⁶ küçük yaşlarda İstanbul'a gelip Ayasofya civarında yaşamıştır (Yılmaz, t.y. : 9). 103 numaralı gazelinin 1. beytinde⁷ Tunca suyunda yüzdüğünü söylediğine göre şair Edirne'yi ve muhtemelen diğer Trakya şehirlerini görmüştür. *Fatin Tezkiresi*, şairin Anadolu'dan geldiğini doğrulamakta ve onun hâcegân sınıfından olduğunu söylemekte, hatta adının *Tuhfetü'l-Hattâtîn* adlı tezkirede geçtiğinden bahsetmektedir. Fatin Davud'a göre Tırsî, 1140/1727-1728'de dâr-ı bekâya geçmiştir (Çiftçi, 2017: 311).

⁴ Lonca kelimesi, loca (İtalyancası loggia) kelimesinden bozmadır (Şemseddin Sâmî, 2015: 726-727). *Kamus-ı Türki*'de bu kelimenin anlamlarından biri olarak şu açıklamada bulunulmuştur: “Esnafın kendi kethüdalarının riyaseti tahtında işlerine müteallik müzakere etmek üzere toplandıkları mahal: kuyumcular, sarraflar locası) (Şemseddin Sâmî, 2015: 726)”. Mehmet Bahaettin Toven'in *Yeni Türkçe Lügat*'inde ise sözkonusu kelime hakkında şu açıklama yapılır: “Esnafın kendi işleri için toplanmalarına mahsus oda, galatı: lonca (Toven, 2015: 429)”. Sözlüklerde verilen bilgilerle beyitteki lonca kelimesini anlamlandırmakta zorluk çekiyoruz; çünkü beytin anlamına baktığımızda şairin lonca kelimesiyle pazar yerini kastetme ihtimali oldukça yüksektir. Bu sebeple beyti günümüz Türkçesine aktarırken, beytin anlam bağlamı gereği, *lonca* kelimesini *pazar yeri* olarak çevirdik.

⁵ Tırsî 'aceb mi oynasa etfâl ile hemîn
Anatolıda maskat-ı re's-i Uşaklıdur (G. 65/9)

⁶ Atum oynadı At Meydânı oldu tâ ezel Tırsî
Küçükden her taraflarda feres-rân olduğum yerdür (G. 49/5)

⁷ Tunca suyun gördüm uzakdan akar sandum ki şat
Soyunup atdum içine kendümi mânend-i bat (G. 103/1)

Elimizdeki yetersiz bilgilerle şairin hayatı hakkında kesin yargılara varmak imkansızdır; ancak bazı beyitlere bakarak onun bir Çingene olması ihtimali hayli yüksektir. Aşağıdaki beyitte Tırsî, kâtiplik yapmadan evvel Çingenelerin arasında yaşadığına işaret etmektedir:

Girdük hacelik yolına mânend-i süpürge
Hep defter-i çingenede mestûr idük evvel (G. 129/9)

Süpürge gibi hocalık yoluna girdik; önceden hep Çingene defterinde yazılıydık. Bu beyitte şair, Çingene olduğunu söyleyebileceği gibi, kâtiplik yapmadan önce tıpkı bir Çingene gibi yaşadığına işaret ediyor da olabilir. Aşağıdaki beyitte ise, bir Çingene mesleği olan soytarılık ile uğraştığını dile getirmektedir:

Ben perende atmada akrân u emsâl istemem
Yalnız yügrükdenüm bir gayrı çingan istemem (G. 138/1)

Ben takla atmada akrân ve benzer istemem; yalnız süratliyim, bir başka Çingene istemem. Bir diğer beyitte ise kendisinin Çingene olduğunu bizzat söylemektedir; ancak burada şair, gerçek anlamda bir Çingene olduğunu kastedebileceği gibi, huyunun Çingene huyuna benzediğine işaret ediyor da olabilir:

Çinganeye açdurma ağız hânen önünde
Tırsî gelür ise sana maymun u şebeksüz (G. 83/11)

Tırsî sana maymun ve şebeksüz gelirse, evinin önünde (benim gibi bir) Çingeneye ağız açtırma. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü'nde şairin bir Çingene olma ihtimaline hiç değinilmemiştir⁸. *Fatîm Tezkiresi*'nde ise şairin Anadolu eyaletinden olduğu, mesleği ve ölüm tarihi haricinde bilgi verilmez (Çiftçi, 2017: 311). Dolayısıyla, Tırsî'nin Çingene olup olmadığını bilmiyoruz; ancak, yukarıdaki beyitlere bakarak, böyle bir gerçeğin mümkün olabileceğini söyleyebiliriz. Yine de, Tırsî gibi, şairlerini eğlenmek ve eğlendirmek için yazan bir şair, bu tarz beyitleri nükteli amaçlı olarak da yazmış olabilir. Nitekim şair, şairlerinin niteliğinin farkındadır:

Tırsiyâ gitdükçe kaşmer oldu eş'ârun senün
Mashara eglencedür bir gayrı dîvân istemez (G 82/7)

Ey Tırsî! Senin şairlerin gittikçe soytarı oldu. (Bu şairler), maskara (bir) eglencedir; bir başka divan istemez.

6. Diğer

Aşağıdaki beyitte mutfak görevlisi Halil adlı kişinin bir Çingene güzeline benzediği söylenmektedir:

Emîn-i matbah-ı sâbık Halîli seyir idenler dir
Kıyâs eyle anun sîmâsına çingane dil-berdür (G. 56/5)

Eski mutfak emini Halil'i seyredenler "Onun yüzünü Çingene dilberiyile kıyas et." der.

Vaizler, pek çok divan şairi tarafından samimiyezsizlik ve ikiyüzlülük sebebiyle eleştirilmiştir. Tırsî de vaizleri eleştiren şairlerden biridir:

Yüzi yok balta-i çingane gibi bir yerde

⁸ Kadriye Yılmaz Orak; "Tırsî, İbrahim" maddesi, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=514> (Erişim Tarihi: 18.03.2019)

Hiyel envâ‘ını hep eylemiş ezber vâ‘iz (G. 104/7)

Vaizin, Çingene baltası gibi, bir yerde yüzü yoktur; çeşitli hileleri hep ezberlemiştir. Vaiz, tıpkı bir Çingene baltası gibi ikiyüzlüdür.

SONUÇ

İncelediğimiz beyitlerden anladığımız kadarıyla Tırsî'nin zihnindeki Çingene imgesi şöyledir: Çingeneler, göçebe yaşarlar ve bu yaşam tarzına uygun olan demircilik, soytarılık ve falcılık gibi mesleklerle iştigal ederler. Yaşam tarzlarından dolayı fakir bir hayat süren Çingeneler, güvenilmez insanlar olup hırsızlık, sahtekârlık ve yol kesicilik gibi suçlar işlerler. Gittikleri yerlerde daima yabancı olan bu insanlar korkak olurlar; rakibinin güçlü olduğunu düşünürlerse kavgadan kaçabilirler. Çingenelerin ağız bozuktur. Sefil yaşamaya alışık olan Çingeneler, içinde buldukları imkânsızlıklardan şikayetçi olmazlar; aksine, bu hayatı yerleşik ve zengin bir yaşama tercih ederler.

Beyitlerden çıkardığımız Çingene imgesi, Çingenelerin gerçek yaşamına doğrudan ışık tutmaz; ancak bu imgenin oluştuğu toplum konusunda fikir vererek dolaylı yoldan Çingenelere dair tahminlerde bulunmamıza yardımcı olur.

Tırsî'nin Çingene olup olmaması meselesine gelince; bu konu hakkında kesin bir yargıda bulunmak, şimdilik eldeki verilere göre zordur. Bununla beraber, beyitlerden hareketle böyle bir ihtimalin üzerinde durulabilir.

KAYNAKÇA

- Altınöz, İ. (2016). “Çingeneler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cingeneler> (Erişim Tarihi: 27.03.2019)
- AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi* (1994). İstanbul, Ana Yayıncılık A.Ş. Ve Encyclopaedia Britannica Inc. , Cilt 9.
- Berger, H. (2000). *Çingene Mitolojisi*, Ankara, Ayraç Yayınevi.
- Çiftçi, Ö. (2017). *Fatin Tezkiresi*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55976,fatin-tezkiresi-pdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 18.03.2019).
- Kalendaroğlu, E. (t.y.). *Bakla Falı Nedir?*, <https://www.astrocenter.com.tr/astroloji-1270/blog/fal/8293-bakla-fali-nedir-ve-nasil-bakilir-bakla-falinin-ipuclari> (Erişim Tarihi: 27.03.2019)
- Şemseddin Sami (2015). *Kamus-ı Türkî*, Ankara, TDK Yayınları.
- Toven, B. M. (2015). *Yeni Türkçe Lügat*, Ankara, TDK Yayınları.
- Ünalı, H. (2012). ‘Türkiye’de Yaşayan Kültürel Bir Farklılık: Çingeneler’, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, sayfa: 615-626
- Yılmaz, K. (t.y.). *İbrahim Tırsî ve Divânı (İnceleme-Tenkidli Metin)*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55911,ibrahim-tirsi-ve-divanipdf.pdf?0> 07.12.2017 tarihinde erişildi.
- Yılmaz Orak, K.; “Tırsî, İbrahim” maddesi, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=514> (Erişim Tarihi: 18.03.2019)
-

